

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Veronika Girininkaitė

Vilniaus universiteto biblioteka

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje

1. ĮVADAS. XX a. viduryje, uždarius Vytauto Didžiojo universitetą (toliau VDU) Kaune, dalis jo bibliotekos fondų pervežta į Vilnių. Daug į VDU iš Juozo Tumo-Vaižganto kurto Rašliavos muziejaus perduotų rankraščių tuo metu pateko į Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrių (toliau VUB RS), kur sudarė pirmąjį fondą (F1). Biblioteką praturtinusių rankraščių gausą, deja, lydėjo ir kraustymųsi metu retai išvengiama painiava. Pervežant ir perkomplektuojant, kai kurie rankraščiai apibūdinti lakoniškai ir tapo nepastebimi tyrėjams, o dėl į katalogus ir rodykles įsivėlusiu klaidų net sunkiau atrandami. Šio straipsnio objektas neišvengė tokio likimo. Kaune Rš 323¹ pažymėtam rankraščiui Vilniuje suteiktas saugojimo šifras VUB RS: F1–F133. 2017 m. kuriant trumpąjį elektroninio katalogo įrašą popieriniame kataloge jį atitinkąs lakoniškas įrašas „Miežinio žodynas“ buvo praplėstas netiksliai. Autoriumi nurodytas Matas Miežinis (1851–1929), o rankraštis datuotas dvidešimtoju amžiumi. Pirmojo skaitytojo rankraštis sulaukė 1995 m. – juo buvo prof. Vincas Urbutis.

2021 m. rugsėjį atsitiktinai pervertus kelis rankraščio puslapius į akis krito redakcinių taisymų margumas. Raudonu, žaliu, sodriu juodu rašalu įvairia rašysena įrašyti taisymai supo tvarkingas sepijos spalvos žodyno eilutes. Poreikis patikrinti spėjimą, kad tai yra spaudai rengtas Mykolo Miežinio žodyno juodraštis, suklostė šį straipsnį. Jame apžvelgiu žodynininko biografiją, žodyno rengimo ir tolesnio redagavimo aplinkybes, pateikiu rankraščio aprašymą, miniu išspausdinto žodyno recepciją ir siūlau kalbamojo rankraščio datavimo versiją. Esu dėkinga rankraščių tuomet užsakiusiai skaitytojai dr. Inai Kažuro, straipsnio sumanymą palaikiusiam prof. habil. dr. Giedriui Subačiui. VUB restauratorės Greta Keraitė, Loreta Levinskaitė ir Zita Šliogerienė padėjo apibūdinti rankraščio fizines charakteristikas. Kolega Paulius Bagočiūnas įminė inicialų J. O. Š. paslaptį. Dėkoju ir anonimams recenzentams, kurių geranoriškos pastabos leido straipsnį patobulinti.

¹ Žymą Rš turėjo Juozo Tumo-Vaižganto Rašliavos muziejuje nuo 1923 m. telkti rankraščiai. Apie šią biblioteką rašė Lietuvninkaitė 2015, 54–62; Gutauskienė 1950, 4;

paties Tumo-Vaižganto apie tai rašyta *Lietuvos aide* 1930 m. vasario 7 d. (žr. Tumas 1930, 3).

2. KAS ŽINOMA APIE MIEŽINIUS, MYKOLĄ IR MATA. Būsimasis kunigas ir žodynininkas Mykolas Miežinis (1827–1888) gimė Vaitiekūnuose, netoli Grinkiškio, dabartiniame Radviliškio rajone. Pradinę mokyklą lankė pas bernardinus Dotnuvoje, nuo 1841 m. mokėsi Kėdainių progimnazijoje, kurios vadovybė jo pavardę pakeitė į „kilmingesnę“ *Mieżytowicz*². Baigęs Varnių seminariją 1850 m. išventintas kunigu; net dvylika metų kunigavo Latvijoje, kur gerai išmoko kalbą³, vėliau aštuoniolika metų dirbo Lietuvoje. Dėl savo pažiūrų būdavo skundžiamas vadovybei, todėl kilnotas „iš parapijos į parapiją: kunigavo Šėtoje, Šilalėje, Smalvose, Plungėje, Švėkšnoje, įvairiose Latvijos parapijose“⁴. Bendradarbiavo *Aušroje*. Dėl Šėtoje surengtų eitynių pateko policijos nemalonėn, o ryžtingai išmetęs pareigūną iš klebonijos ir tokiu būdu atvirai pasipriešinęs valdžiai, suimtas ir tardytas. Trejus metus kalintas Raseinių dominikonų vienuolyne. Kalėdamas parengė lietuvių kalbos gramatiką ir keturių kalbų žodyną⁵. Paties Miežinio taiklia metafora, šie jo raštai tapo virve, kurios dėka išsivadavo iš įkalinimo⁶.

Mykolo brolvaikis Matas Miežinis (1851–1929) 1873 m. baigė Šiaulių gimnaziją, studijavo Žemaičių kunigų seminarijoje. 1878 m. išventintas kunigu, vikaravo Kuršėnuose, 1883–1886 m. ten pat dirbo mokyklos kapelionu. Uždraudęs mokiniams lankyti pamaldas cerkvėje buvo nubaustas ir 1885 m. perkeltas į Jurbarką vikaru. Nuo 1888 m. Girdžių filialistas, 1897 m. patvirtintas Žeimių klebonu, kur pasirūpino naujos bažnyčios statybomis⁷. Pasiekė, kad Žeimiuose kas antrą sekmadienį pamaldos būtų laikomos lietuviškai (šiuo pavyzdžiu sekė Kulva, Jonava ir kt.). Prisidėjo kuriant Šv. Kazimiero draugiją, „Artojo“ bendriją žemėms supirkti. 1909 m. perkeltas į Vabalninką, kur dirbo su blaivybės, „Saulės“ draugijomis, organizavo vaikų mokymą, už ką ir vėl teistas. Altarista Sedoje, kunigas Juodeikiuose, Šiluvoje. Vietos dvarininkai skundėsi šio klebono litvomanija ir chlopomanija vyskupams Mečislovui Paliulioniui ir Gasparui Cirtautui. Miežinis skatino parapijiečius kalbėti lietuviškai, platino maldos ir kitokias knygas lietuvių kalba. Parengė knygelių apie gimtosios kalbos branginimą, apie Komuniją, bendradarbiavo periodikoje (*Tėvynės sargas, Rygos balsas, Nedėldienio Skaitymas, Viltis, Vienybė* ir kt.), dalyvavo koreguojant dėdės parengtą žodyną, kurį galop pavyko išleisti 2000 egzempliorių tiražu⁸.

Išlikusi korespondencija rodo, kad ir kitiems Miežinių giminės nariams rūpėjo tiek gimtoji kalba, jos taisyklingumas, tiek ir derama bažnyčios vykdoma spaudos cenzūra. Pavyzdžiui, Mato brolis Mykolas (1854–1924) 1901 m. kovo 8 d. laiške Adomui Dambrauskui-Jakštui rašė:

Ar gi negaletu savo kraszte užvestį spaustuvę lietuviszku ir lotiniszku knigu, nes viskups nu Tridentiszko susirinkimo tur valdžią spau[s]dinti knigas; arba nors už rubežiaus kunigai turetu savo spaustuvę ir sovo cenzurą. Daugel knigu spau[s]din

2 Mažiulis 1959, 388; Tumas 1924, 182.

3 Šis faktas minimas: Biržiška 1990, 292.

4 Sabaliauskas 2009a, 66.

5 Abu darbai *Lietuviszka gramatika* (1886) ir *Lietuviszkai-latvoiszkai-lenkiszka-rusiszkas žodynas* (1894) išleisti Tilžėje.

6 Balašaitis 2018, 153.

7 Tumas 1924, 198.

8 Mažiulis 1959, 388; Tumas 1924b, 191; Labanauskienė 2014, 145.

Tilžije be baznyczios cenzuros. Labai reikalinga žemaitiszka-lotinizska gramatika – galetu namuose pramokit voikus – be tos lotinizskos kalbos negalima naudoties isz paruosto jau mok[s]lo baznyczios szventos ir užkastu turtu atrast. Teipogi žodinas lotiszkos⁹ kalbos. Senoves buvo atspau[s]dintas kalbomokslis lotiszkos kalbos, tiktai reikia atnaujinti¹⁰.

Laiške minimos lietuvių (žemaičių), lotynų ir latvių kalbos bei publikavimo galimybės. Skundimasis iš užsienio vežama nekontroliuojama pagrindine spauda atliepia ir dėdės žodynininko požiūrį: žinoma, kad tas aktyviai kovojo su knygnešyste ir pateikė slaptą skundą, kurio rezultatu tapo pirmoji politinė lietuviškų knygų platinotojų byla¹¹.

3. ILGAS VINGUS KELIAS SPAUDOS LINK. Siekdamas leidimo sudarytą žodyną spausdinti, Mykolas Miežinis 1868 m. lapkričio 25 d. kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių, kuris šį reikalą pavedė išnagrinėti Vilniaus mokslo apygardos globėjui Pompėjui Batiuškovui¹². Leidybai pritarta su sąlyga, kad bus atsikratyta neva nereikalingos lenkiškosios dalies, o lietuvių ir latvių dalys išspausdintos kirilika¹³. Autorius nesutiko atsisakyti lenkų kalbos, bet dėl kirilikos buvo nuolaidesnis, netgi parengė transliteracijos rekomendacijas¹⁴. Tačiau Kitatikių dvasinių reikalų departamentas, kuriam buvo pavesta finansuoti leidimą, nesutiko su abiem cenzoriaus nurodymais, nes po jų žodynas taptų praktiškai nevertingas¹⁵. 1872 m. rugsėjo 29 d. rankraštis, įsikišus policijai, gražintas autoriui¹⁶.

1873 m. balandžio 12 d. posėdyje Rusijos geografų draugijos Vilniaus skyrius nutarė spausdinti žodyną ir tų pačių metų viduryje gavo rankraštį. Cenzoriui nurodžius, kad būtina laikytis Batiuškovo rekomendacijų, procesas vėl sustojo. 1875 m. sausio 23 d. autorius laišku klausė, ar pradėta leidyba¹⁷, vėliau rankraštį atsėmė. Jį nusiuntė vyskupui Motiejui Valančiui, o tas žodyno juodraštį perdavė kalbos reikalais besidomėjusiam Kauno kunigų seminarijos dėstytojui Antanui Baranauskui. Šis Didžiuliams rašytame laiške mini su žodynu dirbęs 1875 m. rudenį:

Par rudenį sugaiszau peržiūrėdamas Žodyną lietuwiszką ruskai łatwiszkai ir lenkisz-kai paraszytą Kunigo Mykołos Meżinio (Mieżytowicza)¹⁸.

Janui Boudouinui de Courtenay adresuotame laiške Baranauskas pranešė:

isz pat rudenio Jo Mylista Wyskupas lepė peržiurėti ar geras, žodyną (lexicon) le-tuwiszką, lenkisz-kai, łatwiszkai ir ruskai iszwerstą kunigo Mykołos Mėżinio (Mieży-towicz). Par kelatą mėnesių wos perknerpiau¹⁹.

9 Latvių kalbos.

10 Miežinis 1901-03-08, 1. Visos raidės laužti-niuose skliaustuose pridėtos mano – V. G.

11 Merkys 1982, 78.

12 Labanauskienė 2014, 145.

13 Merkys 1978, 137.

14 Brensztejn [1927], 6.

15 Zinkevičius 1992, 157.

16 Brensztejn [1927], 1.

17 Brensztejn [1927], 5v.

18 Baranausko 1876-05-17 laiškas, rašytas Kaune, cit. iš: Baranauskas 2003, 162.

19 Baranausko 1876-05-4/16 laiškas, rašytas Kaune, cit. iš: Baranauskas 2003, 177.

Peržiūrėtą žodyną nutarta leisti užsienyje. Tuomet „Miežinis dar kiek papildė žodyno rankraštį, **latviškus atitikmenis atkėlė į antrą vietą** ir iš naujo perrašė“²⁰ (paryškinta V. G.). 1883 m. rankraštis persiųstas Jonui Šliūpui. Tas leidybos darbų nepradėjo, tačiau tais pačiais metais *Aušroje* išspausdino Mečislovo Davainio-Silvestraitčio žinutę, kad žodynas jau parengtas²¹. Žodyną spausdinti apsiėmė Tilžės Ernesto Vejerio (vok. *Weyer*) leidykla. Autoriui gyvam esant teišspausdintas vienas lankas, tuomet darbai nutrūko. Po žodynininko mirties 1888 m. leidyba rūpinosi jo brolvai-kis kunigas Matas Miežinis.

Trumpam pertraukdama istorijos dėstymą, pažymiu: jeigu tikėsime Antano Balašaičio teiginiu²², egzistavo bent du žodyno rankraštiniai juodraščiai. Vengiant tolesnės painiavos, šias ir kitas numanomas žodyno redakcijas verta pažymėti santrumpomis. Anksčiausiąjį rankraštį, surašytą Raseiniuose 1868 m., peržiūrėtą Vilniaus mokslo apygardos globėjo, Rusijos geografų draugijos narių ir Baranausko, vadinsiu *Mm*. Autoriaus tarp 1875 ir 1883 m. perrašytą ir papildytą variantą su pakeista kalbų seka vadinsiu *Mk*. VUB RS saugomą rankraštį F1-F133 žymėsiu *Mr*. 1894 m. spaudinį vadinsiu *Ms*. Numanomą paskutinįjį rankraščio švarraštį, kuriuo rėmėsi spaustuvės teksto rinkėjai, žymėsiu *Mp* (argumentai už ir prieš tokio varianto egzistavimą surašyti toliau). Tad šiuo straipsniu siekiu patikrinti, ar *Mr* tapatintinas su *Mm*, *Mk* ar *Mp*, ar yra nei vienai iš jų netapati tarpinė versija. Tą nustatčius, įmanu tiksliau datuoti rankraštį ir identifikuoti korektorius.

Pirminė kalbų seka, išlikusi *Mr* (lietuvių–lenkų–latvių–rusų), rodo, kad tai nėra *Mk*. Spaustuvės rinkėjų darbo patogumui *Mp* turėtų būti maksimaliai artimas *Ms*. Žodyno leticizmus tyręs Urbutis nurodo, kad palyginęs publikuotą žodyną su *Mr*, spaudinyje aptiko rankraštyje nesančių papildymų²³. Taigi *Mr* nėra tapatus *Ms*. Be to, *Mr* būdinga gausybė rankraščio taisymų, braukymų ir prierašų, kurie atrodo per painiai, kad su šiuo rankraščiu būtų dirbama leidykloje. Tai įtikina, kad *Mr* netapatus *Mp*.

Kita vertus, tikrinimas *de visu* parodė, kad kai kurie *Mr* tik redaktorių ranka pri-rašyti leksemų patikslinimai ar žodžių vartoseną iliustruojantys pavyzdžiai tiksliai pakartoti *Ms*. Iš to matyti, kad *Mr* sukurtas anksčiau nei *Ms* ir nėra vėlesnis spaudinio nuorašas; numanomas švarraštis *Mp* turėjo būti sukurtas *Mr* pagrindu, jį papildant ir keičiant kalbų seką. *Mr* paraštėse paprastu ir melsvu cheminiu pieštuku sužymė-ti spaudos lankai ir puslapiai visiškai atitinka *Ms* struktūrą. Argumentu, kad *Mr* buvo leidėjų rankose galėtų būti ir tai, kad spaudos lankai rankraščio paraštėse žymėti santrumpomis vokiečių kalba (juk spausdinta Tilžėje)²⁴. Ar gali *Mr* būti tapatus *Mm*? Šį klausimą kol kas paliksiu atvirą, prie jo sugrįšiu po žodyno leidybos istorijos ir *Mr* savybių nuoseklesnio aptarimo.

20 Balašaitis 2018, 153.

21 [Davainis-Silvestraitis] 1883, 51.

22 Šią informaciją pagrindžiančių šaltinių kol kas nepavyko rasti.

23 Urbutis 1995, 26–27.

24 Santrumpos „S.“ (vok. *Seite* ‘puslapis’), „Bog.“ (vok. *Bogen* ‘spaudos lankas’).

1890 m. slapyvardžiais pasirašę Jonas Kriaučiūnas ir Juozas Adomaitis-Šernas *Varpe* paskelbė apie prenumeratą²⁵, turėjusią remti žodyno leidimą, tačiau 1891 m. leidyklai bankrutavus, pražuvo ir surinktos lėšos²⁶. Rankraščiui patekus į Petro Mikolainio (1868–1934) rankas, po kiek laiko, 1894 m., jo rūpesčiu žodynas išspausdintas Tilžės Juliaus Schönke'ės spaustuvėje²⁷, kurioje Mikolainis dirbo²⁸. Pirmaisiais *Ms* prenumeratoriais ir rėmėjais tapo 1887–1905 m. veikusio slapto Žemaičių kunigų seminarijos klierikų ir kunigų sambūrio *Tėvynės mylėtojų draugija* nariai²⁹. Prieš leidžiant rankraštį Sankt Peterburge taisė prof. Eduardas Volteris ir du jo studentai – Adomas Spurga ir latvių kalbos dalį tikrinęs Pēteris Šmitas³⁰. Rašyta, kad korektūras taip pat peržiūrėjo Antanas Kaupas, Adomaitis-Šernas ir Matas Miežinis³¹. Publikuotas Mikolainiui adresuotas Antano Miluko (1871–1943) laiškas leidžia suprasti, kad prieš išspausdinant bent dalis rankraščio galėjo nukeliauti iki Amerikos ir grįžti. Rašydamas iš Plimuto Masačusetse Milukas 1892 m. spalio 6 d. ragino siųsti jam žodyno „arkusus“ (lankus)³². Yra žinoma, kad Kaupas, minimas kaip vienas iš rengėjų, nuo 1892 m. gyveno Amerikoje³³. *Ms* pratarinėje Mikolainis siuntimo į Ameriką nemini, užtat rašo, kad Sankt Peterburgo (tuo metu vadinto *Petrapiiliu*) redaktoriai tepatikrino rankraštį nuo 11 lanko („arkuszo“). Žodyno galimas klaidas leidėjas aiškino tuo, kad redaktoriams dirbant toli nuo leidėjo sklandaus darbo neverta buvo tikėtis. Jo išvada atsargi:

iszdūtojas turi stiprią viltį, kad szis žodynas skaitytojams blėdies neatnesz, o apie naudą pagyvenę pamatysime. Ant pabaigos iszdūtojas siunczia petropiliecziams szirdingą aczių už vedimą korrekturos³⁴.

Tilžėje pasirodęs *Ms* netrukus pradėtas platinti Sankt Peterburge³⁵ ir Rygoje, abiem atvejais vietos cenzūros komitetams keldamas klausimų, ką derėtų su tuo daryti. 1894 m. rugsėjo 4 d. raštu cenzoriai informuoti, kad priekaištų šiam mokslo leidiniui nėra ir jį leista platinti Rusijos imperijoje³⁶. Anot Rimanto Vėbros, *Ms* pasirodymas ir platinimas tapo vienu pirmųjų, toliau gausėjusių faktų, galop atvedusių į lietuviškos spaudos draudimo peržiūrėjimą ir panaikinimą.

4. *Ms* RECEPCIJA. „Daugelis atsiunčia į Tilžės knyginyčias užklausymus, ar ne galėtu gauti lietuvišką žodyną, ale knyginiškai priversti yra atsakyti, nes Kuršaičio žodyno kupčystoje jau visai nėra, o naujas žodynas kunigo Miežinio dar neišėjo, dėl

25 [Adomaitis, Kriaučiūnas] 1890, 16. Tame pačiame numeryje pasirodė Jono Jablonskio (pasirašyta K. Ob.) ilgoka, 1886 m. pasirodžiusią Mykolo Miežinio gramatiką peikianti recenzija (žr. [Jablonskis] 1890, 87–89).

26 Vėbra 1977, 147.

27 Balašaitis 2018, 153; Krikštaponis 2008.

28 Kaluškevičius, Misius 2004, 313.

29 Mikulėnienė 2012, 127.

30 Balašaitis 2018, 153; Tumas 1924, 191.

31 Krikštaponis 2008.

32 Mikulėnienė 2012, 169.

33 „Kaupas, Antanas“, 2006, 629.

34 [Mikolainis] 1894, [I].

35 Volteris 1894 m. rugpjūčio 17 d. rašė neseniai gavęs *Ms* (Girininkienė 2022, 177).

36 Merkys 1978, 175; Vėbra 1977, 148.

stokos kašto³⁷ – taip pradėdamas *Varpo* 1890 m. 6 ir 8 numeruose skelbtas kvietimas remti *Ms* leidimą jį prenumeruojant. Apie žodyną žinota, jo laukta. Antai 1891 m. balandžio 12 d. laiške Martynui Jankui Davainis-Silvestraitis teiraujasi apie žodyną, mini, kad ir Konstancija Skirmunt „sulig šiolei ne turi nei jokios žinios apie žodyną kun. Mežino. Sako kad ir Tamstą apie tai užklausė, bet kad neatsakėi“³⁸.

Išleidus *Ms*, 1894 m. *Varpo* 7 numeryje pasirodė Jablonskio parengta *Ms* recenzija. Ją pradėdamas Jablonskis pripažino tokio žodyno reikalingumą, nes norinčių pramokti lietuvių kalbos gausėjo tarp užsieniečių ir svetur besimokiusių lietuvių, o kiti žodynai rinkoje nebebuvo prieinami. Be to, jau išpirktas Frydricho Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodynas apsiribojo Prūsijos Lietuvos leksika. Po palankios įžangos sekė kritika. Žodyno rengimo kelią Jablonskis sarkastiškai vertino kaip lengvą:

nėkokie filologų darbai, nė jų mokslo įstatymai netrukdė tos kelionės, nes kun. Miežinis visoms toms kliūtims pasuko iš kelio ir laimingai jas pravažiavo³⁹.

Jablonskis išvardijo iš to kilusias žodyno ydas. Daugelis žodžių liko nepaaiškinti, nepakankamas buvo jų kiekis. Vos 15000 žodžių, „t. y. tik tiek, kiek galėtų būti kevirtirtoj dalyje pusėtino lietuviško žodyno“⁴⁰. Jablonskis dar pastebėjo lietuviškų ir latviškų žodžių neskyrimą, nevykusius vertimus, gyvosiose latvių, lenkų, rusų kalbose nevartotus naujadarus, netikusius vertinius lietuviškų atitikmenų vietoje. Pasmerekė ir rašybos nenuoseklumą, tarmių maišymą, balsių ilgumo ir kirčio vietos nežymėjimą. Vis dėlto išskyrė ir du neabejotinus privalumus. *Ms* gausi Kauno gubernijos leksika iki tol jokiuose žodynuose užfiksuota nebuvo, o į žodyną sudėtų patarlių ir priežodžių gausa galėjo būti panaudota rengiant gramatiką ir geresnį, tikrąjį, kalbos žodyną.

Baranauskas 1898 m. išleistame darbe apie žodynus ir rašybą palygino Mykolo Miežinio, Georgo Heinricho Ferdinando Neselmano ir Frydricho Kuršaičio pateiktus žodžių paaiškinimus ir pažymėjęs, kad „vertimo nepilnumas spausdintuose lietuviškuose žodynuose matomas kiekviename puslapyje“⁴¹, pateikė patarimų, kaip tobulinti leksikografiniai raštai.

Vis dėlto net turint omenyje pagrįstus priekaištus, nereikėtų nuvertinti *Ms* svarbos lietuvių leksikografijos raidai. Jis prisidėjo einant spaudos draudimo panaikinimo link. Tai buvo pirmasis lietuvių leksikografinis veikalas, kurio viršelyje įrašytas žodis „žodynas“⁴². *Ms* atsirado praėjus net dviem šimtams metų nuo pirmojo publikuoto Konstantino Sirvydo žodyno, jame fiksuota anksčiau neužrašytos leksikos, o jis pats tapo medžiaga daugelio vėlesnių leksikografų darbams⁴³. Tarp kitų tą liudijančių faktų VUB aptiktas kunigui Ignotui Šoparai (1864–1932) priklausęs *Ms* egzempliorius⁴⁴, kurio paraštėse savininkas gausiai prirašė papildymų, savo surinktos leksikos; šis objektas dar laukia savo tyrėjų.

37 [Adomaitis, Kriaučiūnas] 1890, 16.

38 Davainis-Silvestraitis 1891-04-12, 1.

39 [Jablonskis] 1894, 103–104; Jablonskis 1935, 43–46.

40 Jablonskis 1935, 45.

41 Барановский 1898, 5.

42 Sabaliauskas 2009, 66.

43 Urbutis 1995, 25; Balašaitis 2018, 154.

Anot Balašaičio, *Ms „nedidelis, 292 puslapių, apie 15 tūkst. žodžių, skirtas praktikos reikalams ir, deja, nekirčiuotas. Dažniau vartojami žodžiai iliustruoti trumpais pasakymais, patarlėmis, priežodžiais, mįslėmis ir dainų eilėmis. Tarp latviškų atitikmenų gausu sinonimų, bet iliustracijos visai nedaug [...] pasitaiko netiksliai išverstų žodžių, keliolika latviškų palaikyti lietuviškais, nenuosekli rašyba“*⁴⁵. Zigmąs Zinkevičius vadina Mykolą Miežinį kalbininku mėgėju; jo „apie 15000 žodžių, leksikografijos požiūriu prastai apdorotas žodynas, kurio žodžiai nesukirčiuoti [...] maišomos tarmės, stinga rašybos nuoseklumo“, tačiau pripažįsta, kad tuo metu, nesant kitų prieinamų kalbos žodynų, šis leidinys buvo itin svarbus, reikšmingas taip pat ir dėl užfiksuotų lietuvių ir latvių kalbų faktų, smulkiosios tautosakos, pasiūlytų naujadarų⁴⁶.

Apie leticizmus Miežinio žodyne rašęs Urbutis, akivaizdu, buvo aptikęs *Mr* ir su juo dirbo; tas matoma ir iš kai kurių jo pavartotų frazių (paryškinta V. G.):

dabar, **susiradus M rankraščiui**, matyti, kad dėl klaidingos reikšmės iš dalies kaltas ir pats autorius⁴⁷;

Patikrinus keletą įtartinų vietų **su rankraščiu**, paaiškėjo, kad vienas leticizmui skirtas straipsnis ištiesai turėjo būti pridėtas korektūros metu⁴⁸.

Urbučio pastebėta, kad rengdami leidinį korektoriai jį pakeitė. Pridėta rankraštyje nebuvusių žodžių, koreguoti vertimai; pridėta iš Daukanto raštų paimtų ir kitokių leticizmų. Tyrėjas pateikia žodžio *tvaiķonis* (latv. 'garlaivis') pavyzdį. Šis latvių kalbos neologizmas Miežiniui dirbant dar nevertotas, jis neįrašytas ir *Mr*, tad akivaizdu, kad buvo vėliau pridėtas redaktorių. Šios Urbučio pastabos skatina klausti, ar nebūta ir kitokių dalykų, kuriais redaktoriai pildė pirminį tekstą. Pavyko rasti *Mr* redaktorių rankomis įrašytą ir paaiškintą vieną žodį: *niane* 'vaikų žodis maistui pavadinti'. Kitu atveju žodžio *pašonis* vertimas ir paaiškinimas įrašyti tik redaktoriaus, raudonu rašalu, paaiškinimas tiksliai atkartotas spaudinyje. Gali būti, kad įdėmesnis tekstų gretinimas atneš ir daugiau atradimų; *Mr* ir *Ms* netapatumui įrodyti gana ir šių skirtumų.

5. RANKRAŠTIS. FIZINĖ BŪKLĖ. 218 pilnai prirašytų lapų rankraštis įrištas, tomo storis apie 3,5 cm. Standaus kartono marmuruotu popieriumi apklijuotas viršelis su kolenkoro nugarėle ir kampučiais yra pora milimetrų platesnis ir ilgesnis už 38 × 24,5 cm popieriaus bloką.

Popierius skudurinis (lino), nebe rankinio sėmimo, o pramoninės gamybos. Nors vizualiai popierius atrodo pageltęs, cheminė analizė popieriaus stipraus rūgštingumo nerodo, jis yra tvirtas ir geros kokybės. Įrišas darytas tarpukariu. Išorinis lapo kraštas dažnai nelygus, kai kurių lapų kraštai regimai nučiupinėti, nešvarūs, kampučiai užapvalėję (aptrupėję nuo dažno vartymo). Rankraštis remontuotas⁴⁹ tarpukariu

44 V. J. 1964, 77 (knygos saugojimo šifras VUB: MŠ1911, egzemplioriaus brūkšninis kodas 308352304).

45 Balašaitis 2018, 154.

46 Zinkevičius 1992, 156, 157.

47 Urbutis 1995, 14

48 Urbutis 1995, 26.

49 Knygų ir rankraščių restauratorių terminas.

charakteringu būdu: kai kurių lapų kraštai sutvirtinti prie jų priklijavus plono permatomo kondensatorinio popieriaus juostas. Kai kurie puslapiai turi ir priklijuotus „lopus“ – nedideles popieriaus skiautes su pakoreguotu tekstu ar jo papildymais. *Mr* lapai 115, 116 ir 144 pažeisti popieriaus kenkėjų. Yra kelios pavienės alyvinio, rožinio, mėlyno rašalo dėmės. Lapai 111, 112 ir 144 išplėsti ir pažeisti įrišimo pusėje.

Aiški lenkimo linija dalija kiekvieną lapą perpus vertikaliai ir horizontaliai, taigi prieš įrišant lapai buvo sulenkti keturgubai (siūsti voke? saugoti sulenkti?). Priešlapyje matomi tušo antspaudai: „Vytauto Didž. Univ. biblioteka, Vilniaus universiteto biblioteka“, pirmajame lape: „Hum. Mok. Fak. MUZIEJUS N. 1600, Ser. B7“.

Rankraštyje dvi ankstyvos paginacijos. Pirmoji puslapio viršuje: viduryje melsvu pieštuku žymėtas kiekvienas puslapis. Ši tvarka supainiota: po numerio 8 matomas 20; po numerio 20 puslapiai mažėjančia tvarka eina iki 9, tuomet įrištas 21, ir toliau didėjančia tvarka iki 447. Žodyno įrašai baigiami žodžiais *zwilkteret*, *žvinas* (paginacijos melsvuoku pieštuku puslapiai 448 ir 449), tačiau paskutinis lapas per klaidą įkliuvęs tarp *sulipti*, *sulipinti* ir *sulojots* (*Mr* lapas 168, lapus skaičiuojant nuosekliai).

Paginacijos melsvu cheminiu pieštuku tvarka atitinka žodžių abėcėlinę tvarką, tad, matyt, lapai sužymėti prieš įrišant ir supainioti įrišimo metu. Šis numeravimas atliktas jau ant prirašytų lapų, kadangi ne visais atvejais skaičius žymėtas centre, kartais jis įrašytas kiek šone, prisitaikant prie lape įrašyto teksto formos. Tuo pačiu pieštuku pirmojo puslapio viršutinėje dalyje įkypai įrašyta: „Miežinio žodynas Tiek randasi, J. O. Š.“⁵⁰. Retą inicialų derinį pavyko iššifruoti kaip knygnešio ir redaktoriaus Juozo Otono Širvydo (1875–1935) parašą. Patikrinus Širvydo autografus įsitikinta, kad [ž] jis užrašydavo būtent kaip grafemą <ʒ> su hačeku⁵¹, nors vėlesniuose laiškuose jos atsisakė, pakeitė į <ž>⁵²; tautosakos rinkinyje ir kituose Širvydo raštuose yra įrašų to paties atspalvio melsvu pieštuku ir panašiu braižu⁵³. Galime daryti prielaidą, kad Širvydas surinko išsaugotus *Mr* lapus, perlenkė juos ir išsiuntė Vaižgantui, pradėjusiam telkti Rašliavos muziejų, kaip žinoma, po 1923 m.⁵⁴ Ar galėjo siūsti iš JAV, juk į Lietuvą grįžo tik 1928 m.? Šiai prielaidai prieštarauja teksto taisymai tuo pačiu pieštuku, kuriuos dar minėsime.

Puslapio viršutiniame išoriniame kampe raudonu pieštuku žymėta antroji paginacija nėra ištisinė. Po puslapio [20] seka [66], toliau puslapiai įrišti atbuline, mažėjančia tvarka. Prieš rengiant šį straipsnį, lapų numeracija buvo patikslinta ir sužymėta paprastu pieštuku viršutiniame išoriniame lapo kampe. Straipsnyje komentuojant pavyzdžius nurodomi šie lapų numeriai.

Mr neturi pradinių lapų, įrašai pradėti žodžiu *baczka*, kuris atitinka pirmąjį raidės žodį, esantį *Ms* 25. Kai kurie įrašai papildyti vienu ar net keliais sakiniais lietuvių kalba, dažniausiai patarlėmis. Leksinių atitikmenų pateikimo seka lietuvių, lenkų, latvių ir rusų kalbomis. 1894 m. *Ms* kalbų seka kitokia: vietomis sukeisti lenkų ir latvių kalbų žodžiai.

50 Rankraštyje raidė <ʒ> su hačeku.

51 Žr. šiuos Širvydo rankraščius: *Trakiškos studijos, Istorijos užrašai*.

52 Širvydas 1902–1907.

53 Širvydas 1896–1897.

54 Žr. 1 išn.

Pažvelgus į žodynininkui būdingus tarmės bruožus, pastebimas žemaitiškas (ar latviškas?) polinkis trumpinti galūnes: *stebuklings*, *stebetins*, *skambats*, *prispirims*. Pastebimi protetikai: *wūdega* 'uodega', *vūga* 'uoga'.

Dažnas *Ms* recenzentų priekaištas, kad žodžiai *Ms* nesukirčiuoti. Tačiau *Mr* kirčiuoti skiemenys kai kur pažymėti (neaišku, ar autoriaus, ar redaktoriaus ranka) vertikaliu brūkšniu (žr. 1 pav.). Šios itin nedažnos žymos leidėjų arba ignoruotos, arba nepateko į *Ms*.

Apžvelgus žodyno sudarymo principus, pastebimas šioks toks nenuoseklumas, išlikęs ir *Ms*. Pavyzdžiui, giminė (*m*, *f*) nurodyta tik ties kai kuriais daiktavardžiais, ne visais atvejais veiksmažodžiai sužymėti santrumpa *v.*, būdvardžiai *a.*,rieveksmiai *adv.*

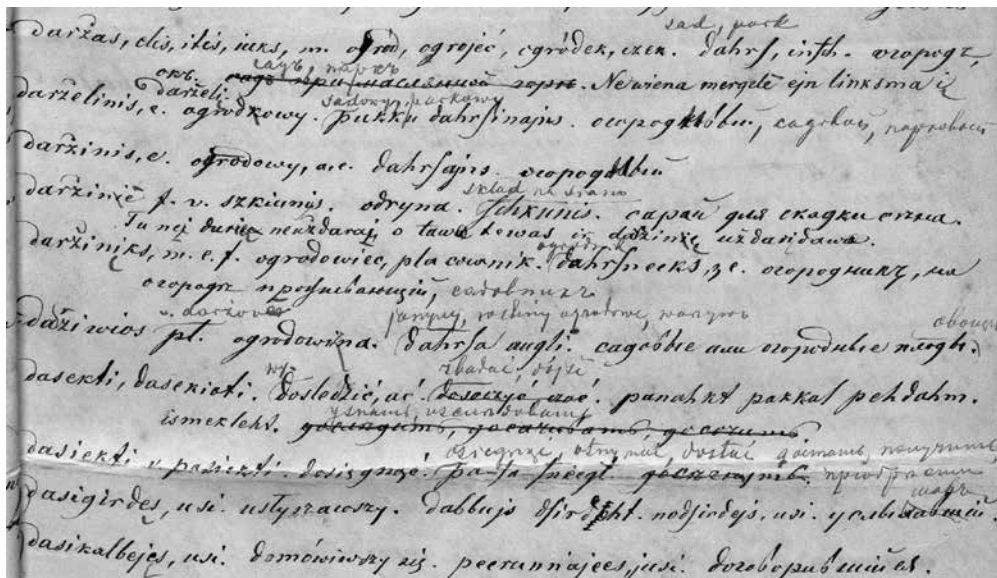
Kaip tradiciškai daryta ir senuosiuose žodynuose, kartu surašyti keliomis panašiomis raidėmis prasidedantys žodžiai. Tiek *Mr*, tiek *Ms* į vieną skyrių surašyti <Z> ir <Ž> prasidedantys žodžiai. Taip pat kartu surašyti žodžiai, prasidedantys raidėmis <I>, <Į> ir <J>; tarkime, po *įtrupēt* įrašytas *jubileusz*, vėliau grįžtama prie <Į> ir po *jutrina* seka *įvadinēt / įvadinēti*. Žodžiai, prasidedantys <SZ>, neatskirti, o pratęsia <S> prasidedančius žodžius (*Ms* 242). Ties raide <F> ir *Mr*, ir *Ms* lenkiškai įrašyta, kad ji lietuvių kalbai nebūdinga ir pavartojama tik asmenvardžiuose ir tarptautiniuose žodžiuose. *Mr* šis sakinytis ištaisytas žaliu rašalu: pakeista žodžių tvarka, jis papildytas, šie taisyklės tiksliai atkartoti *Ms*⁵⁶.

7. *Mr* TEKSTO REDAGAVIMO ŽYMĖS, TAISYMŲ POBŪDIS. Peržiūrėjus rankraštį *de visu* pastebėta, kad jis redaguotas kelių spalvų rašalu, redagavo daugiau nei vienas žmogus. Akivaizdu, kad kiekvienas iš taisytojų neperžvelgė viso rankraščio ištaisai: rašybos atvejai, kurie vienur buvo ištaisyti, kitose vietose palikti tarsi nepastebėjus. Galime spėti, kad dar neįrištus lapus redaktoriai buvo pasidalinę. Matyt, kiekvienas turėjo skirtingus taisymo prioritetus, todėl vieno redaktoriaus nuosekliai ištaisytos klaidos kitam galėjo ir neužkliūti. Matomi paskiri atvejai, kai vienas redaktorius nubraukė ar tikslino kito taisyklus. Kiek buvo redaktorių rankų, pasakyti keblu, nes taisyta kelių spalvų rašalu ir greta išskirtinio, raiškaus braižo (juodas rašalas, stambios raidės, latvių ir rusų kalbų taisyklės) yra ir tarpusavyje panašių rašysenų, galbūt ir vieno asmens įrašytų skirtingų spalvų rašalu.

Lietuvių, lenkų ir rusų kalbų žodžiai taisyti skaisčiai raudonu rašalu, gana smulkiu grakščiu braižu (žr. 2 pav.). Juo atlikta daugiausiai taisyklų, šios rankos žymu kiek daugiau nei 300 puslapių. Tų pačių kalbų žodžiai taisyti ir labai panašiu braižu žalsvu, mėlynu rašalu, itin plona plunksna juodu rašalu. Tamsesniu raudonu rašalu (taip pat smulkiu braižu) taisyta lietuvių ir latvių kalbų medžiaga. Kai kur matomi prieraišai sepijos rašalu, spalva artimu pagrindiniam tekstui, tačiau panašu,

56 Rašyta lenkiškai, o tai gali liudyti, kad žodynininkas tekstą skyrė lenkakalbiui skaitytojui. Tačiau kodėl gi šis prieraišas neiš-

verstas, perrašant *Mr* ir kuriant švarraštį *Mp*? Ar dėl to, kad *Mp* nebuvo, o rinkta iš *Mr*?

3 pav. Mr 203v: juodu rašalu taisyti latvių kalbos žodžiai,
papildyti rusų kalbos atitikmenys;
VUB RS: F1-F133

kad paliktų kita ranka (pastebėta 28 puslapiuose); šiuo rašalu įrašyti papildomi pavyzdžiai lietuvių kalba.

Skaisčiai raudonai taisyta lietuviškų žodžių rašyba; sudėti brūkšniai, t. y. diakritikai, virš <e> [ė] (*baczkele, ibegt* → *baczkelė, iĕĕgt*), dvibalsiuose <j> ištaisyta į <i> (*bago-taj* → *bagotai, bajgti* → *baigti, bajsus* → *baisus*), <w> → <v> (*iszwadawims* → *iszwadavi-mas*), <i> ar <j> → <y> (*badimas* → *badyimas*). Įterpta <j> balsiu prasidedančiame skie-menyje: *budeimas* → *budėjimas*. Tuo pačiu rašalu taisyti ir lenkiški bei rusiški vertimai. Taip pat kai kur sužymėtos nosinės (*iwedimas* → *įwedimas, iżelti* → *įželti*). Raudonai įterptos ar pakeistos žodžių galūnių balsės: *melagingums* → *melagingumas, mejtelis* → *meitelys*. Ištaisyti ir kitų kalbų žodžiai: *podwyszenie* → *podwyższenie, व्यरुचение* → *выручка (iszwadawims), литовскія* → *литовские (prie antraštinio žodžio rusne), гни-вание* → *gniewanie się (prie antraštinio žodžio rustawims)*. Kitur lietuvių kalbos nosinės ir ilgiosios raidės sužymėtos ir plona linija juodu rašalu (*isimilet* → *įsimylėt*).

Bemaž 300 puslapių, nuo Mr 68v iki pabaigos, taisyti sodriai juodu rašalu, stam-biomis raidėmis. Raidžių forma ir stambumas gali būti paaiškintas dvejopai: neįgu-dusia rašyti ranka arba, priešingai, rašančiojo užtikrintumu, pasitikėjimu savimi. Šis korektorius ryžtingai ir dažnai braukė nepatikusius žodžius, taisė ir kitų redaktorių įrašus rusų kalba (žr. 3 pav.). Nuo Mr 108v puslapio taisyta beveik išskirtinai tik skaisčiai raudonu rašalu ir sodriai juodu stambiomis raidėmis, o pradėdant Mr 160v lieka tik juodu rašalu taisęs redaktorius.

Šiuo braižu juodai taisyti ir papildyti rusiški vertimai, pridėti ar ištaisyti latviški atitikmenys; retai, bet šia spalva taisyta ir lietuviška rašyba: *skiersaj* → *skersaj*, *skiers-ti* → *skersti*; prirašyti kai kurie žodžiai, pvz., *skranda* su vertimais arba *lajmiks* (*szcze-sliwiec*). Galima būtų spėti, kad juodo rašalo taisymai daryti Pėterio Šmito ranka, nes jo laiškų faksimilių publikacijoje matyti, kad kalbininkas dažniau rinkdavosi juodą rašalą, o ankstyvesnių laiškų rašysena⁵⁷ primena tai, ką matome *Mr.* Tuomet, prisiminę, kad prieš leidžiant *Ms* rankraštį Sankt Peterburge jį taisė Volteris ir du jo studentai Šmitas ir Spurga, galėtume teigti, kad kiti taisymai atlikti Volterio ir Spurgos. Tą versiją galima būtų patikrinti sulyginus rašysenas, tačiau Spurgos autografo nepavyko rasti, o sulyginimas su Volterio rašysena panašaus meto laiškuose⁵⁸ užtikrinto atsakymo nedavė (braižas varijuoja).

Pastebėti vos keli lenkų ir rusų kalbų žodžių taisymai paprastu pieštuku, daugiau žymų šia priemone palikta paraštėse. Iš santrumpų paraštėse matyti, kad pieštuku rašyta vokiškai: „Seite 29“ (*Mr* 3v, „29 puslapis“), „Seite 42“ (*Mr* 11v, „42 puslapis“). Greta šių marginalijų reguliariai matomas pieštuku nubrėžtas kelių centimetrų ilgio horizontalus brūkšnys, turintis skirti (planuotus?) „puslapius“. Sutikrinus su *Ms* įsitikinta, kad šie *Mr* esantys žymėjimai atitiko *Ms* skirstymą puslapiais: *baubimas* iš tiesų yra pirmas žodis *Ms* 29, žodis *briesnybė* pirmasis *Ms* 37, žodis *bramėti* *Ms* 36 ir t. t. Taip pat paprastu pieštuku paraštėse sužymėta kita, matyt, spaudos lankų numeracija, pavyzdžiui, „8 bog“ (*Mr* 24, matyt, vok. *Bogen* 'lankas'). Šis žymėjimas, esantis ties žodžiu *dumoti*, atitinka lankų numeraciją *Ms*. Tą patį galime sakyti apie žymą „Seite 22“ („22 puslapis“) ir kitus įrašus melsvu pieštuku paraštėse.

Keliais atvejais paprastu pieštuku paraštėse surašyti paskiri skaitmenys ir keletas abėcėlės raidžių; *Mr* 5v pieštuku įrašyta pastaba dėl lietuviškų žodžių *baugus*, *bugštus* rašybos su <g> raide. Pieštuku kelis kartus patikslinti tamsiai raudonu rašalu daryti lietuvių kalbos žodžių taisymai.

Kaip jau minėta, be rašybos taisymų, kiekvienas puslapis numeruotas stambiais skaitmenimis melsvu cheminiu pieštuku. Keliais atvejais šiuo pieštuku išbraukti netyčia antrąkart pakartoti žodžiai, pavyzdžiui, *iszmiegot*, *kniginis*, per dvi pozicijas perkeltas klaidingoje vietoje įrašytas *pavakaris* ir kt.; tokiu pat būdu išbraukti žodžiai *kalpoks*, *narods* nepasirodė spaudinyje. Tokie taisymai, be abejo, atlikti prieš publikaciją, o tai neatitinka mūsų anksčiau iškeltos versijos, kad Širvydas tik daug vėliau, siųsdamas rankraštį į archyvą, sunumeravo *Mr* lapus ir pridėjo priedą; nebent jis ne tik numeravo lapus, bet ir dalyvavo rankraštį redaguojant, o pomėgi žymėti pastabas raštuose šiuo pieštuku išsaugojo per daugelį metų.

Žalsvu rašalu taisyta lenkiškoji leksika, pridėta rusiškų žodžių, tikslinta lietuviška rašyba (*dwarnikiste* → *dwarnikystė*, *daržiniks* → *daržinišks* ir kt.). Šviesiai rudu rašalu ištaisyta <w> į <v>, pvz.: *d^{tw}iszakis*, *d^{tw}okti*; tačiau kitur <w> liko neištaisyta: *dwasinti*, *dwasiszkas*⁵⁹.

57 Saviča 2020, 296–319.

58 Volteris 1888–1891.

59 Šiais ir kitais atvejais, kai tai nepažymėta

Mr, rašyba *Ms* ištaisyta į <v>.

8. DATAVIMO BANDYMAS. Kaip buvo parodyta, žodyno rankraščio taisymo ir *Ms* leidybos istorija gan paini. *Mr* regimi požymiai gana prieštaringi. Aišku, kad taisė keli asmenys, bet sunku užtikrintai pasakyti, kiek jų būta, tuo labiau kad dažnai taisyta po vieną raidę ar jos elementą, o tai menčiau atskleidžia braižo manierą. Tiksliai neatskyrus vieno ar kito redaktoriaus asmeninės rašybos, tiksliai neidentifikavus kiekvieno jų braižo, keblu redaktoriaus rašyseną lyginti su žinomais rašysenos pavyzdžiais kituose Baranausko ar Volterio rankraščiuose. Įvertinus kalbų seką, atrodytų, kad *Mr* gali būti *Mm*. Vieno iš taisiusiųjų rašyseną gal ir galima būtų pavadinti kiek panašia į Baranausko⁶⁰, tačiau *Mr* nepastebėta, tarkime, raidės <ë> [ie] ar kitų rašybos savybių, būdingų šiam autoriui bent iki 1901 m.⁶¹ Užsibrėžus nustatyti redaktorių tapatybes, reikėtų išsamesnės rašysenos ekspertizės.

Taisytojo juodu rašalu braižo panašumas į latvio Šmito autografų pavyzdžius verčia manyti, kad *Mr* gali būti Sankt Peterburge Volterio ir jo studentų taisytas variantas. Lapų ir spaudos lankų žymėjimai paraštėse tarsi įtikina, kad žvelgiame į *Mp*, spaustuvę pasiekusį rankraštį, iš kurio rinktas *Ms*. Tačiau *Ms* pratarinėje Mikolainio minimas faktas, kad peterburgiečiai žodyną taisė nuo 11 lanko⁶², *Mr* nežymus: vienodai atrodo taisymai ir iki, ir po pieštuku pažymėtos ir spaudinį atitinkančios 11 lanko ribos (ties žodžiais *įdrįsti*, *įdrąsinti*). Kaip jau minėta, *Ms* atsiranda žodžių, kurių rankraštyje *Mr* nėra (Urbučio minėtas *vaikonis* ir kiti), o sulyginus *Mr* ir *Ms* lietuviškų žodžių rašybą taip pat rasta skirtumų (*Mr* → *Ms*): *jega* → *jięga*, *jemtinios* → *jemsttinios*, *jenerols* → *jenerolas*, *mirtas* → *mirta* ir kt. Šie neatitikimai, rankraščiui būdingas netvarkingumas (braukimai, keitimai vietomis, prieraišai) ir pakeista kalbų seka verčia manyti, kad prieš atiduodant tekstą rinkti *Mr* turėjo būti dar kartą švariai perrašytas. Toks spėjimas dera su lapų ir spaudos lankų žymėjimais paraštėse: knygos maketas buvo suplanuotas prieš kuriant švarraštį *Mp*. Darytina išvada, kad *Mr* sukurtas tikrai iki publikacijos (1894), o galbūt ir iki perrašymo, kurio metu pakeista kalbų seka (*Mk*), taigi iki 1883 m.

9. IŠVADOS. Straipsnyje aptarta Mykolo Miežinio žodyno kūrimo, redagavimo ir recepcijos istorija, apžvelgti šio žodyno rankraščio, šiuo metu saugomo Vilniaus universiteto bibliotekoje, ypatumai. Apibūdinti ne tik paties žodyno turinys, struktūra ir apimtis, jo rašyba, bet ir skirtingų redaktorių indėlis tvarkant tekstą. Išsikeltas tikslas įsitikinti, ar rankraštis *Mr* yra *Ms* juodraštis, buvo sėkmingai pasiektas. Apžvelgus iš publikacijų ir korespondencijos žinomą žodyno rengimo ir publikavimo istoriją, pereita prie paties rankraščio aprašymo. Nustatyta, kad *Mr* buvo redaguotas kelių asmenų, kad žymos rankraščio paraštėse atitiko spaudinio struktūrą (skirstymą lapais ir spaudos lankais). Nors *Ms* recenzijose apibūdintas kaip neprofesionalus, nepilnas, netikslus, tačiau jam pelnytai pripažintina lietuvių kalbos leksikografijos paminklo svarba. *Ms* netolygumus lėmė tiek autoriaus profesionalaus pasirengimo

60 Lyginta su: Baranauskas 1857–1901.

62 [Mikolainis] 1894, [I].

61 Venckienė 2014, 271.

šiam darbui stoka, tiek kaip reta nepalankios žodyno kūrimo ir redagavimo aplinkybės bei sudėtinga spausdinimo istorija. Lietuvių kalbos žodynų stygiaus metu *Ms* pasitarnavo kalbos besimokiusiems ir ja rašiusiems. *Ms* pasirodymo faktas tapo paskata pildyti ar taisyti jame pateiktus ne visais atvejais vykusius vertimus, toliau plėtoti lietuvių leksikografiją (kunigo Šoparos egzempliorius su papildymais parašėse ir kt.), apmąstyti jos tobulinimo kelius (Baranausko straipsnis). Kitiškai įvertinta *Ms* medžiaga pasitelkta vėlesnių lietuvių ir latvių leksikografų.

Apžvelgtos rankraščio *Mr* savybės atitinka literatūroje aprašytą ilgą rankraščio redagavimo istoriją: tai rodo kelių asmenų taisymai ir kelių spalvų rašalas. Redaktorių tapatybė nebuvo nustatyta užtikrintai, tik atkreiptas dėmesys į vieno iš redaktorių braižo panašumą į latvių kalbininko Šmito rašymo manierą. Skirtingų spalvų rašalais ir pieštukais kelių asmenų atlikti taisymai įvairiopi: lietuvių kalbos rašyba ištaisyta į modernesnę, ne itin gausios rusų kalbos leksikos atsargos papildytos ir ištaisyti šios kalbos žodžių netaisyklingos darybos atvejai, netikę sinonimai. Įterpta papildomų lenkų kalbos atitikmenų, kai kuriais atvejais patikslinti latvių kalbos vertimai. Tyrimas patvirtina prielaidą, kad VUB turimas netiksliai aprašytas *Mr* yra Mykolo Miežinio žodyno juodraštinis variantas, jis minėtas ir Urbučio 1995 m. straipsnyje. Rankraščio kalbų seka leidžia spėti, kad VUB saugomas rankraščio variantas galėjo būti kurtas iki 1883 m. ir tikrai surašytas iki spausdinimo, t. y. 1894 m. Palyginimas su spaudiniu *Ms* rodo, kad jame yra papildymų, kurių rankraštyje *Mr* nebuvo, todėl manytina, kad VUB saugo juodraštį, kuriuo remiantis sukurta paskutinė redakcija *Mp*, naudota spaustuvėje renkant tekstą. Šiuo straipsniu pagrindus rankraščio tapatybę, jis gali ir turėtų tapti tolesnių tyrimų objektu.

Santrumpos

Mm – 1868 m. Mykolo Miežinio parengtas žodyno rankraštis.

Mk – autoriaus tarp 1875 ir 1883 m. parengta žodyno redakcija su pakeista kalbų seka.

Mr – VUB RS rankraštis F1-F133.

Ms – Mykolo Miežinio žodyno 1894 m. spausdintas variantas.

Mp – numanomas paskutinis rankraščio švarraštis, naudotas tipografijoje.

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas.

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.

Rankraštiniai šaltiniai:

BARANAUSKAS, ANTANAS, 1857–1901: *Giesmės*; VUB RS: F1-E3 (https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000824822#00001).

BRENSZTEJN, MICHAŁ EUSTACHY, [1927]: *Losy słownika litewskiego ks. Mieżinisa-Mieżyto-wicza*; LMAVB: F165-379.

GUTAUSKIENĖ, JANINA, 1950: *Vilniaus universiteto Moksl. bibliotekos Rankraščių skyriaus susikūrimo istorija*, Vilnius; VUB RS: F1-F1337.

- MIEŽINIS, MYKOLAS, 1901-03-08: Laiškas Adomui Dambraskui-Jakštui iš Kretingos; VUB RS: F1-D181.
- MIEŽINIS, MYKOLAS, [1868]: Žodyno rankraštis; VUB RS: F1-F133.
- DAVAINIS-SILVESTRAITIS, MEČISLOVAS, 1891-04-12: Laiškas Martynui Jankui; VUB RS: F179-180/11 (https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000794523#00002).
- ŠIRVYDAS, JUOZAS OTONAS, 1902–1907: *Laiškai*; VUB RS: F1-D812.
- ŠIRVYDAS, JUOZAS OTONAS, 19??: *Trakiškos studijos*; VUB RS: F1-D918.
- ŠIRVYDAS, JUOZAS OTONAS, 19??: *Istoriški užrašai*; VUB RS: F1-D921.
- ŠIRVYDAS, JUOZAS OTONAS, 1896–1897: *Užrašyta tautosaka, Jūžintai*; VUB RS: F119-464.
- ŠIRVYDAS, JUOZAS OTONAS, 1888–1891: *Laiškai Martynui Jankui*; VUB RS: F1-D397.

Spausdinti šaltiniai ir literatūra:

- [ADOMAITIS, JUOZAS] SZERNIS; [JONAS KRIAUČIŪNAS] JONAS, 1890: „Apgarsinimas prenumeratos Žodyno Kunigo Mykolo Miežinio“, *Varpas* 6, 16 (<https://www.spauda2.org/varpas/archive/1890/1890-nr06-VARPAS.pdf>).
- BALAŠAITIS, ANTANAS, 2018: „Mykolo Miežinio žodyno spausdinimo vargai“, *Žodžiai ir žodynai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 152–154.
- BARANAUSKAS, ANTANAS, 2003: *Dienoraštis. Laiškai įvairiems adresatams*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Baltos lankos.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1990: *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos 3. XIX amžius*, Vilnius: Lietuvos kultūros centras.
- [DAVAINIS-SILVESTRAITIS, MEČISLOVAS], S. R.–W., 1883: „Isz Lietuvos“, *Aušra* 2, 51 (<https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003775110-1883-Nr.2>).
- GIRININKIENĖ, VIDA, 2022: *Profesorius Eduardas Volteris ir lietuviai 1882–1906 metais: straipsniai ir publikacijos*, Vilnius: Marijos ir Jurgio Šlapelių namas-muziejus.
- [JABLONSKIS, JONAS] K. Ob., 1890: „Lietuviszka gramatika, parašyta kunigo Mikolo Miežinio, Tilžėje, 1886 m.“, *Varpas* 6, 87–89.
- [JABLONSKIS, JONAS] P. Vaidila, 1894: „Kunigo Mykolo Miežinio žodynas lietuviškas latviszkas lenkiszkas ir russiszkas“, *Varpas* 7, 103–104 (<https://www.spauda2.org/varpas/archive/1894/1894-nr07-VARPAS.pdf>).
- JABLONSKIS, JONAS, 1935: „Kunigo Mykolo Miežinio žodynas lietuviszkas-latviszkas-lenkiszkas ir russiszkas. Tilžėje, Išduotas M. Noveskio, 1894 m.“, *Jablonskio raštai* 4, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 43–46.
- KALUŠKEVIČIUS, BENJAMINAS; KAZYS MISIUS, 2004: *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904*, Vilnius: Diemedis.
- KRIKŠTAPONIS, VILMANTAS, 2008: „Varpo knygnešio ir knygų leidėjo gyvenimo vieškeliu“, *XXI amžius* 34(1627) (https://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/05/07/atmi_02.html).
- LABANAUSKIENĖ, SOLVITA, 2014: „Mykolo Miežinio *Lietuviszakai–latviszakai–lenkiszakai–russiszko žodyno* lietuviški ir latviški sinoniminiai bei variantiniai augalų vardai“, *Terminologija* 21, 143–159.
- LIETUVNINKAITĖ, NIJOLĖ, 2015: *Skaitantis Vaižgantas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

- MAŽIULIS, ANTANAS, 1959: „Miežinis, Mykolas“, *Lietuvių enciklopedija* 18, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 388–389.
- „Kaupas, Antanas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 9, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidimo institutas, 2006, 629.
- MERKELIS, A[LEKSANDRAS], 1964: „Širvydas, Juozas O.“, *Lietuvių enciklopedija* 30, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 13–14.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1978: *Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.)*, Vilnius: Mokslas.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1982: *Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas.
- MIEŽINIS, MYKOLAS, 1894: *Lietuviskai-latviszkai-lenkiskai-rusiskaz žodynas*, Tilžėje: Spausdinta pas J. Schoenke (<https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000086278>).
- [MIKOLAINIS, PETRAS], 1894: „Prakalba“, *Lietuviskai-latviszkai-lenkiskai-rusiskaz žodynas kun. M. Miežinio*, Tilžėje: Spausdinta pas J. Schoenke, [I].
- MIKULĖNIENĖ, DANGUOLĖ (sud.), 2012: *Knygnešys, leidėjas, publicistas Petras Mikolainis (1868–1834) laiškuose ir atsiminimuose. Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai 2*, Vilnius: Petro ofsetas.
- SABALIAUSKAS, ALGIRDAS, 2009a: „Miežinis, Mykolas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 15, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 66.
- SABALIAUSKAS, ALGIRDAS, 2009b: „Miežinis, Matas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 15, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 66.
- SABALIAUSKAS, ALGIRDAS, 1994: *Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- SAVIČA, MĀRĪTE (sud.), 2020: *Profesors Pēteris Šmits: no Raunas līdz Pekinai*, Rīga: Latvijas Universitāte.
- TUMAS, JUOZAS, 1924a: „Mykolas Mėžinys (1826–1888)“, *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas*, Kaunas: Julijos Stauskaitės leidinys, 182–191.
- TUMAS, JUOZAS, 1924b: „Matas Mėžinys“, *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas*, Kaunas: Julijos Stauskaitės leidinys, 191–194.
- TUMAS, JUOZAS, 1930: „Rašliavos muziejus“, *Lietuvos aidas* 31(812), 3 (<https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1930-vas.7>).
- URBUTIS, VINCAS, 1995: „M. Miežinio žodyno leticizmai“, *Baltistika* 30(1), 5–28 (<https://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/300/255>).
- VENCKIENĖ, JURGITA, 2004: „Dvejopa XIX a. pabaigos lietuviškų laikraščių rašyba“, *Raidžių draudimo metai*, sud. Darius Staliūnas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 207–212.
- VENCKIENĖ, JURGITA, 2014: „Antano Baranausko lietuvių bendrinės kalbos teorija: priėmimas Žemaičių kunigų seminarijoje“, *ALt* 16, 269–294.
- VĖBRA, RIMANTAS, 1977: „Mykolas Miežinis (150-osioms gimimo metinėms)“, *Žmonės ir kalba*, Vilnius: Mokslas, 146–150.
- V. J., 1964: „Šopara Ignotas“, *Lietuvių enciklopedija* 30, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 77.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1992: *Lietuvių kalbos istorija 5. Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

ŽUKAS, VLADAS, 2009: *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

БАРАНОВСКИЙ, АНТОНИЙ, 1898: *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарь*, Санкт Петербургъ: Типография императорской академіи наукъ (<https://www.epaveldas.lt/preview?id=LNB0A22D1E7>).

Veronika Girininkaitė

THE DICTIONARY OF MYKOLAS MIEŽINIS
IN THE VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY

Summary

This article successfully identifies the manuscript, which currently is in the Manuscript Division of the Vilnius University Library and previously had been mistakenly ascribed to another author, as the draft of Mykolas Miežinis's (1827–1888) quadrilingual *Dictionary*. To perform this task, it explores the history of assembling and editing the *Dictionary* and the structure of the handwritten text. Though Miežinis' dictionary was far from perfection in many respects, this publication was an important lexicographic event for the epoch, becoming the only available dictionary of the Lithuanian language at that time and sparking interest in further lexicographic research (Antanas Baranauskas, Ignotas Šopara). We found that the marks in the manuscript correspond to the structure of the printed copy, which appeared in 1896 in Tilsit (today *Sovetsk*). The editions left by no fewer than three people who used several colours of ink resemble the complicated history of getting the manuscript ready for publishing (which is reconstructed based on contemporary correspondence and newspaper articles). The corrections included altering the Lithuanian spelling, choosing different synonyms for Russian and Latvian translations, adding Polish lexemes, and more. The character of the corrections and the sequence of languages allow dating the manuscript. The research concludes that this manuscript was a draft for the final copy, used by the typography. It could have been created before 1883, and no later than 1894.

VERONIKA GIRININKAITĖ
Vilniaus universiteto biblioteka
Universiteto g. 3
LT-01513 Vilnius, Lietuva
el. p: veronika.girininkaitė@mb.vu.lt

Gauta 2024 m. gegužės 30 d.